

MHXS GLOBALLASHUVI: STANDARTLASHTIRISHNING JAHON TAJRIBASINI TAHLIL QILISH (BIRINCHI TURKUM)

Raximova G.M.

Termiz davlat universiteti

Annotatsiya: Ushbu maqolada MHXSning jahon tajribasi o'rganilgan va tahlil qilingan. Muallifning fikriga ko'ra, o'zga mamlakatlarning MHXSni amaliyotga joriy qilishdagi muammolar, ularni kelib chiqish sabablari va yechimlarini o'rganish, O'zbekistonda MHXS ga o'tishda risklarni mustasno bo'lishini ta'minlaydi.

Kalit so'zlar: Moliyaviy Hisob Xalqaro Standartlari, IAS, globallashuv, transformasiya, audit, moliyaviy hisob.

1. Kirish.

MHXS (IAS va IFRS) - bu xalqaro standartlar to'plami va ular uchun ajralmas ilovalar, moliyaviy hisobotlarni shakllantirishning kontseptual tamoyillari va dunyoning eng rivojlangan mamlakatlarida buxgalteriya hisobi va auditning mafkuraviy asosini tashkil etadi.

1973da yagona tashkiliy markaz – xalqaro buxgalteriya standartlari qo'mitasi (The International Accounting Standards Committee – IASC¹) tashkil etilgandan so'ng, yuqori sifatli, arzon, amaliy va xalqaro miqyosda qabul qilingan moliyaviy hisobot standartlari yagona tizimini tarqatish g'oyasi aniq shakllantirilgan buxgalteriya tamoyillariga asoslangan.

Bu yo'l xalqaro kapital bozorlari yanada samarali faoliyat natijasida, oshkoralik va moliyaviy hisobot solishtirish oshirish uchun global muammoni hal qilish uchun tanlangan edi (Brbggemann, 2013).

IAS global joriy etish, u o'z kapitalini shakllantirish, yanada samarali kapital ajratish va transchegaraviy investitsiyalar hajmini kengaytirish, balki makroiqtisodiy darajada ijobiy ta'siri yuzaga (masalan, iqtisodiy o'sish va aholi bandligini oshirish) uchun tashkilotlar xarajatlarini kamaytirish uchun emas, balki faqat kutilmoqda.

Fikr amalga oshirish natijalarini baholash, IAS Kengashi 2013 tomonidan, 120 dan ortiq mamlakatlar IAS² foydalanish uchun yoqilgan va Fortune global 500 ro'yxatida kompaniyalari qariyb yarmi IAS asosida moliyaviy hisobotlarni tashkil, deb xabar beradi. Biroq, tahlilchilarning fikriga ko'ra, IAS Kengashining ma'lumotlari IAS amalga oshirishning haqiqiy rasmini bermaydi (IFRS, 2011).

Birinchi va ikki MHXS hujjatlar 1975 yilda ishlab chiqilgan va kuchga kirdi, xalqaro moliyaviy hisobot standartlari qo'mitasi shafeligida (IFRS), dunyoning to'qqiz mamlakatidan yirik professional buxgalteriya va auditorlik institutlari va notijorat birlashmalari kelishuvi natijasida 1973 yilda Londonda tashkil etilgan – Buyuk Britaniya, Germaniya, Frantsiya, Gollandiya, AQSh, Kanada, Meksika, Avstraliya va Yaponiya. 2001 yilda qo'mita (IASC) mustaqil organ sifatida yangi tashkil etilgan CMMS fondi (IASC Foundation) ga kirgan Kengashga (IASB) aylantirildi, keyin MHXS fondi (IFRS Foundation) belgisini o'zgartirdi. Uning ofislari London va Tokioda joylashgan.

Tarixiy qayta tashkil etish va nomlarning o'zgarishi munosabati bilan MHXS bugungi kunda ikkita blokdan iborat: IAS – bu qo'mita (IASC) davrida birinchi marta chiqarilgan standartlar, ya'ni 2001 yilgacha va IFRS-xalqaro moliyaviy hisobot standartlari Kengashi (IASB) tomonidan 2001 yil aprel oyidan hozirgi kungacha ishlab chiqilgan. IAS va IFRS vaqti-vaqti bilan qayta ko'rib chiqiladi, qisman o'zgarishlarga duch keladi, boshqa

¹ Hozirgi vaqtda xalqaro buxgalteriya standartlari bo'yicha qo'mitani qayta tashkil etgandan so'ng 2001 yilda paydo bo'lgan MHXS Kengashi MHXS (IFRS – The International Financial Reporting Standards) deb nomlanadigan global standartlarni va tegishli izohlarni ishlab chiqadi.

² <http://www.ifrs.org/The-organisation/Documents/2013/Who-We-Are-Russian-2013.pdf>.

standartlar bilan birlashadi yoki o'z faoliyatini to'xtatadi. Standartlarning har bir qismi o'z talqinlariga mos keladi — PCR-doimiy tushuntirish qo'mitasi — SIC) — IAS seriyasining standartlarini sharhlab berdi va uning o'rniga KRMFO — xalqaro moliyaviy hisobotlarni tushuntirish qo'mitasi (IFRIC) - ularni IFRS standartlariga tayyorlaydi.

2. Tahlil va natijalar muhokamasi.

Joriy vaqtda MHXS bilan yaqinlashishga qaratilgan nafaqat O'zbekiston buxgalteriya tizimi (MHMS), balki xalqaro standartlarni ham faol isloh qilish mavjud. Yangi standartlar muntazam ravishda joriy etiladi, shuningdek, eski texnik o'zgarishlar amalga oshiriladi.

Hozirgi vaqtda G20 Group-py mamlakatlarning uchdan ikki qismi IASni majburiy qo'llanilishiga o'tdi, qolganlari esa IAS qabul qilmaydiganlar³, shu jumladan AQSh, Yaponiya, Hindiston, xorijiy emitentlar va ularning listing kompaniyalari milliy moliyaviy bozorlarga kirish uchun xalqaro Stan - dardlardan foydalanishga imkon beradi.

MHXS boshqaruvi web-sayti dunyoning aksariyat davlatlari ro'yxatini, shuningdek, MHXSni har birida joriy etish darajasi haqida ma'lumot beradi. Ushbu ro'yxat eng yangi yoki to'liq emas. Deloitte Touche Tohmatsu tomonidan boshqariladigan iasplus saytida yana bir ro'yxat mavjud (www.iasplus.com). ushbu ro'yxat CMMS boshqaruvi tomonidan tuzilgan ro'yxatdan farq qiladi. MHXS boshqaruvi sayti biz MHXS ga o'tgan mamlakatlarning sharhini tuzish uchun asos sifatida ishlatilgan. Agar kerak bo'lsa, ro'yxat iasplus web-saytidan olingan ma'lumotlar bilan bir qatorda to'plangan boshqa ma'lumotlar (masalan, Janubiy-Sharqiy Evropa mamlakatlari uchun SEEPAD mos yozuvlar materiallari) bilan to'ldirildi. Ushbu saytdagi materiallarni o'rganish shuni ko'rsatdiki, hozirgi vaqtda MHXSni joriy etish darajasiga ko'ra to'rtta mamlakat toifasi mavjud.

Turkum 1 - MHXSni barcha kompaniyalar uchun to'liq tarqatish, ular birja ro'yxatiga kiritilganmi yoki yo'qmi. Ushbu turkumda 36 mamlakatlar mos keladi.

Turkum 2 - MHXSga faqat birja ro'yxatiga kiritilgan kompaniyalar uchun majburiy rioya qilish. Ushbu guruhga Xitoy, Estoniya, Gonkong va Latviya kiradi.

Turkum 3 - MHXS yoki boshqa xalqaro e'tirof etilgan hisobot tamoyillaridan foydalanishga ruxsat beruvchi mamlakatlar (masalan, GAAP.ru AQSh) milliy qoidalar o'rniga. Bunday mamlakatlarning misollari Daniya, Germaniya, Vengriya va Niderlandiyadir.

Turkum 4 - Milliy moliyaviy hisobot standartlari MHXSga, masalan, Misr, Malayziya, Singapur va Janubiy Afrikaga yaqin bo'lgan mamlakatlar, MHXSga milliy standartlarni yaqinlashtirish darajasi o'zgarib turadi.

Tadqiqot mavzusi bilan bevosita bog'liq bo'lgan narsa MHXSni to'liq amalga oshirgan mamlakatlarning tajribasi (yoki buni amalga oshirishni rejalashtirayotgan, ya'ni 1 toifasiga kirgan). Ro'yxatga olingan 134 mamlakatdan CMSFC boshqaruvining web-saytida faqat 35 MHXSni birjalarda ro'yxatdan o'tgan kompaniyalar uchun majburiy va ro'yxatga kiritilmagan kompaniyalar uchun (ya'ni, 1 toifasi, 1-jadvalga qarang) majburiy ravishda amalga oshirdi. Ushbu mamlakatlarning hech biri katta faol fond bozoriga ega emas va moliyaviy jihatdan muhim ahamiyatga ega emas. Umuman olganda, ular to'rt guruhga bo'linadi:

1-jadval.

MHXSni amalda kiritgan mamlakatlar (Eida a'zo emas mamlakatlar)

Armaniston	2000 yildan davlat ulusi 50% bo'lgan korxonalar, 2021 yildan barcha korxonalar
Baxreyn	Yaqinda
Bangladesh	
Barbados	
Bruney	2002 yildan
Kosta-Rika	2001 yildan
Xorvatiya	1992 yildan barcha kompaniyalar
Kipr	Kichik va o'rta biznes uchun tavsiya etilgan ammo majburiy emas.
CHexiya	2001 yildan ayrim guruhlariga
Dominikan Respublikasi	2000 yildan
Ekvador	1996 yildan
Salvador	1999 yildan

³ <http://www.ifrs.org/The-organisation/Documents/2013/Who-We-Are-Russian-2013.pdf>.

Gruziya	2000 yildan AKlar, 2001 yildan barcha tashkilotlar
Gayana	2000 yildan etiboran, 19 va 39 MHXS tashqari
Gaiti	1997 yildan
Gonduras	1997 yildan
Yamayka	2002 yildan
Qozoqston	
Keniya	Soligqa tortish mexanizmi sifatida barcha tashkilotlar
Quvayt	1990 yildan
Livan	1998 yildan
Litva*	2002 yildan aksionerlik kompaniyalar hisobotlarni MHXS muvofiq topshirishgan? Boshqa turdagi hisobotlarni topshirishdan ozod edular.
Makedoniya	1997 yildan
Malavi	2001 yildan
Malta	
M'yanma	
Nepal	1996 yildan
Oman	1986 yildan
Peru	
Rumyniya	2002 yildan
Trinidad Tobago	
Ukraina*	
Yugoslaviya	
Zimbabe	

Buyuk Britaniya MHXS/MHXS dan foydalanishda boshqa cheklovlarga misol sifatida xizmat qilishi mumkin. Ma'lumki, 2002 yilda MHXS rasmiy moliyaviy hisobot uchun Buyuk Britaniyada foydalanish uchun ruxsat berilmaydi, lekin 2005 tomonidan allaqachon barcha kompaniyalar uchun majburiy bo'lishi mumkin, bu bo'limda Buyuk Britaniya MHXS potentsial keng foydalanish aniq misol sifatida ishlatiladi. Buyuk Britaniyani tanlash, shuningdek, boshqa Evropa Ittifoqi a'zo davlatlaridan farqli o'laroq, mamlakat hukumati ushbu masala bo'yicha ma'lumotnoma berdi (quyida ko'rib chiqing).

Buyuk Britaniya, Avstriya, Germaniya yoki Finlyandiyada qabul qilingan, MHXSni konsolidatsiyalangan hisobotlarni tuzish uchun foydalanishga ruxsat beruvchi qonunlar kiritmagan. Buyuk Britaniya kompaniyalari Britaniya qonunlariga, shu jumladan to'rtinchi va ettinchi direktivalarga rahbarlik qilishda davom etmoqdalar. Buyuk Britaniyada moliyaviy hisobot standartlari qonuniy ravishda majburiy bo'lmasa-da, ularning muvofiqligi ko'pincha moliyaviy hisobotlarning mavjud vaziyatni to'g'ri nurda (eng yuqori qonuniy talab) taqdim etishi uchun zarur deb hisoblanadi. Shunday qilib, amalda, moliyaviy hisobot standartlari Buyuk Britaniya hurmat qilinadi.

Buyuk Britaniyaning moliyaviy hisobot tizimining o'ziga xos xususiyati kichik kompaniyalar uchun moliyaviy hisobot standartlarining maxsus versiyasidir: SFOMXS kichik xo'jalik yurituvchi sub'ektlar uchun moliyaviy hisobot standarti(kichik korxonalar uchun moliyaviy hisobot standarti). "Kichik" atamasi korporativ qonunchilikka asoslanadi, bu esa o'z navbatida savdo hajmining to'rtinchi direktivida belgilangan marginal qiymatlardan, aktivlar miqdori va yollangan ishchilar sonidan kelib chiqadi. Birinchi ikkita parametr 10 vaqti-vaqti bilan yuqoriga qarab qayta ko'rib chiqiladi, ikkinchisi esa 50 kishiga o'rnatiladi.

Kichik xo'jalik yurituvchi sub'ektlar uchun moliyaviy hisobot standarti kichik kompaniyalarni ular uchun og'ir bo'lgan ko'plab oshkor qilish talablarini bajarishdan ozod qiladi, shuningdek, ular uchun foydali bo'lishi mumkin bo'lmagan bir qator standartlardan (va boshqa standartlardan) ozod qiladi. Asosan, buyuk Britaniya standartlarini tan olish va baholash qoidalari o'zgarmadi.

Falsafa va uslubga ko'ra, ingliz standartlari MHXSga o'xshaydi. Biroq, juda ko'p jiddiy farqlar mavjud(ularning ba'zilari har bir ingliz standarti oxirida belgilanadi)va yuzlab kamroq farqlar mavjud (Cairns and Nobes, 2000-ga qarang). Moliyaviy hisobot standartlari kengashi 2002 yilda MHXS dan keng ko'lamli yaqinlik boshladi.

Avqust oyida 2002, Britaniya hukumati savdo va sanoat departamenti (savdo va sanoat DTI bo'limi) Buyuk Britaniyada qarordan foydalanish qanchalik keng tarqalishi haqida fikr topish uchun maslahat hujjatini chiqardi. Yo'l-transport hodisasi Britaniya hukumati 2007-ga qadar alohida kompaniyalar uchun standartlarni joriy etishni kechiktirmasligini aniq ko'rsatdi, boshqa jihatlarida muammoning ko'rinishi hali shakllanmagan.

Maslahat hujjatidan bir nechta turli toifadagi kompaniyalarni ko'rib chiqish mumkin:

- Aktsiyalari birjada ochiq muomalada bo'lgan kompaniyalar;
- Aktsiyalar birjalarda ochiq muomalada bo'lgan kompaniyalarning sho'ba korxonalari;
- Qimmatli qog'ozlar birjada ochiq muomalada bo'lgan va konsolidatsiyalangan hisobotlarni taqdim qilmaydigan kompaniyalar;
- Aktsiyalari birjalarda ochiq sotuvda bo'lmagan va SFOMXSdan foydalanishga ruxsat etilmagan kompaniyalar;
- SFOMCHSdan foydalanishga ruxsat berilgan kompaniyalar.

Noyabr 2002, kompaniya Praysuoterhauskupers mijozlar fikrlarini tahlil qilish boshlandi. U kompaniyani ko'proq guruhlariga ajratdi:

- Xususiy mustaqil kompaniyalar / guruhlar ham katta, ham o'rta.
- Xususiy kompaniyalar / guruhlar fond bozorlariga kirishni rejalashtirmoqda.
- Birjalarda ro'yxatdan o'tgan ingliz guruhlarining ota-onalari.
- Buyuk Britaniya va Irlandiya guruhlarining sho'ba korxonalari SFOMXS dan foydalanishga ruxsat etilmaydi;
- Birjalarda ro'yxatdan o'tgan Evropa Ittifoqi mamlakatlaridan boshqa guruhlarining filiallari.
- Birjalarda ro'yxatdan o'tmagan boshqa Evropa Ittifoqi guruhlarining filiallari.
- AQSh guruhlarining sho'ba korxonalari (va Evropa Ittifoqi tashqarisidagi boshqa guruhlar).
- Bugungi kunda SFOMXS dan foydalanadigan kompaniyalar.

Dastlabki tadqiqot natijalariga ko'ra, MHXSni keng qo'llash g'oyasi uchun kuchli qo'llab-quvvatlash mavjud, degan xulosaga kelish mumkin. Ehtimol, Buyuk Britaniyada MHXSni barcha konsolidatsiyalangan hisobot uchun qo'llash mumkin. Shu bilan birga, MHXSga asoslangan va ularga asoslanmagan ikkita konsolidatsiyalangan moliyaviy hisobotning mavjudligi qiyosiy tahlilni qiyinlashtiradi va buxgalterlar va auditorlarni tayyorlashning ikkilamchi tizimiga olib keladi. Shuning uchun MHXSni majburiy ishlatish afzalroq ko'rinadi.

MHXSni ingliz guruhleri va ularning sho'ba korxonalari va Evropa Ittifoqi guruhlarining ingliz sho'ba korxonalari tomonidan qo'llash foydasiga samaradorlik nuqtai nazaridan ham muhim dalillar mavjud. Biroq, yuqorida aytib o'tilganlarga o'xshash sabablarga ko'ra, bu nafaqat piksellar sonini, balki MHXSni ishlatishga majburlashni ham o'z ichiga oladi. Kamchiliklardan biri (yuqorida va 6.6 bo'limiga qarang) kichik va o'rta kompaniyalar uchun maxsus moslashtirilgan MHXS versiyasining yo'qligi (ya'ni, SFOMXS uchun MHXS versiyasining yo'qligi). Bu MHXSni bunday kompaniyalar uchun majburiy joriy etishni kechiktirishga olib kelishi mumkin. IFRS Kengashi 2005 tomonidan SFOMXSNI ishlab chiqarolmasligi sababli, ingliz standartlari ishlab chiqaruvchisi buyuk Britaniyaning kichik korxonalari ehtiyojlari uchun MHXSni mustaqil ravishda moslashtirishi mumkin. Bundan tashqari, ota-onalar bugungi kunda katta miqdordagi hisobotlardan (masalan, daromad va zarar hisoblari va pul oqimi hisoboti) ozod qilinmoqda, bu konsolidatsiyalangan hisobotning ajralmas qismi hisoblanadi. Shunday qilib, MHXSga o'tish (bu kabi istisnolarga yo'l qo'ymaydi) ular uchun og'ir bo'ladi.

3. Xulosa va takliflar.

Soliq nuqtai nazaridan, barcha konsolidatsiyalangan hisobotlarni MHXSga o'tkazishning jiddiy oqibatlarini kutilmaydi, chunki barcha soliqlar yuridik shaxs darajasida hisoblanadi. Shu bilan birga, MHXSni majburiy yoki ixtiyoriy ravishda ishlatish alohida Britaniya kompaniyalari uchun sezilarli oqibatlarga olib kelishi mumkin. MHXSdan foydalanish buxgalteriya daromadlari miqdorini o'zgartirishga olib keladi, bu esa o'z navbatida soliq qonunchiligiga o'zgartirishlar kiritilmasa, soliqqa tortiladigan daromadga ta'sir qilishi mumkin (8 bo'limiga qarang). MHXSga o'tishning ba'zi natijalari soliqqa tortilishga ta'sir qilmaydi. Misol uchun, MHXS 39 va MHXS 40 bo'yicha investitsiyalar va ko'chmas mulk investitsiyalarini qayta baholash daromadi daromad sifatida baholanadi. Biroq, Britaniya qoidalariga ko'ra, har ikkisi ham kapital daromadlaridan olinadigan daromad solig'ini

hisoblashdan keyin chiqarib tashlanishi kerak. MHXSga o'tishning boshqa natijalari muayyan soliq oqibatlariga olib kelishi mumkin. Bu savol hali biron-bir voqea sodir bo'lgan (Buyuk Britaniyada ham boshqa organ) ko'rib chiqilmaydi. Biroq, MHXSni ishlatish uchun ixtiyoriy rozilik MHXS bo'yicha daromadni soliqqa tortiladigan daromadga aylantirish uchun boshqa tuzatishlar to'plamini kiritishni talab qiladi, buning o'rniga ichki standartlar bo'yicha chiqarilgan daromad raqamlarini soliqqa tortiladigan daromadga aylantirish uchun qo'llaniladigan tuzatishlar. Va bu holda, tanlangan variant qisqa muddatli bo'ladi.

Adabiyotlar:

Brbgemann U., Hitzb J.M., Sellhornc T. (2013) Intended and Unintended Consequences of Mandatory IFRS Adoption: A Review of Extant Evidence and Suggestions for Future Research // European Accounting Review. Vol. 22. Issue 1. Pp. 1-37.

International Variations in IFRS (2011) Adoption and Practice, Professor Christopher Nobes Royal Holloway, University of London, Certified Accountants Educational Trust (London).